

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
REGIONŲ PLĖTROS INSTITUTAS

Rasa Gelžinytė

Studijų programos *Lietuvių filologija ir komunikacija* (specializacija – *ryšiai su visuomene*)

IV kurso studentė

SKATINIMO RAIŠKA JOKŪBO MORKŪNO *POSTILĖJE*

Baigiamasis bakalauro darbas

Darbo vadovas
prof. dr. Bronius Maskuliūnas

Šiauliai, 2019

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SKATINIMO RAIŠKOS SAMPRATA.....	6
2. SKATINIMO RAIŠKOS FORMOS IR KONSTRUKCIJOS JOKŪBO MORKŪNO POSTILĖJE	13
2. 1. Skatinimo raiškos formų klasifikacija	13
2. 2. Liepiamoji nuosaka ir jai artima reikšmė vartojamos formos ir konstrukcijos, jomis reiškiamo skatinimo rūšys.....	13
2. 2. 1. Liepiamosios nuosakos formos	14
2. 2. 2. Esamojo laiko formos.....	18
2. 2. 3. Būsimojo laiko formos	19
2. 2. 4. Konstrukcija <i>asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas</i>	20
2. 2. 5. Konstrukcija <i>teykis + infinityvas</i>	21
2. 2. Geidžiamoji ir tariamoji nuosakos, jomis reiškiamo skatinimo rūšys	22
2. 2. 1. Geidžiamosios nuosakos formos	23
2. 2. 2. Tariamosios nuosakos formos	25
2. 3. Skatinimo raiškos formų santykis.....	29
IŠVADOS.....	31
ŠALTINIS	33
LITERATŪRA	33
SANTRAUKA	35
SUMMARY	36

IVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Darbo tema – „Skatinimo raiška Jokūbo Morkūno *Postilėje*“ yra nauja ir aktuali lietuvių kalbos istorijos tyrinėjimams. Jokūbo Morkūno *Postilė* (toliau – *MP*) yra didelės apimties pamokslų rinkinys, išleistas 1600 m. Vilniuje. Iki šiol *MP* – vienas iš mažiausiai tyrinėtų senųjų lietuvių rašto paminklų. Dėl palyginti prastos lietuvių kalbos knyga dar labai menkai tesulaukusi mokslininkų dėmesio (Maskuliūnas 2014: 159). *MP* kol kas tyrinėta tik atematinių veiksmažodžių (žr. Maskuliūnas, Lauciūtė 2006: 99–111), refleksyvumo raiškos (žr. Maskuliūnas 2014: 111–120), pašalio vietininkų (žr. Maskuliūnas 2014: 165–171), ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų vartojimo (žr. Dambrauskas 2017: 1–20) ir autorystės (žr. Dambrauskas 2018) aspektais.

Šiame darbe norima pažvelgti į vieną dar nedaug tyrinėtą XVI a. *MP* kalbos vartosenos aspektą – skatinimo raišką. Dabartinėje kalboje skatinimas reiškiamas tiesioginės, liepiamosios ir geidžiamosios nuosakų formomis. Atitinkamai skatinamieji sakiniai yra klasifikuojami į liepiamuosius ir geidžiamuosius. Tačiau senųjų lietuvių raštų skatinimo raiška nėra tyrinėta. Nėra žinių, kokiomis skatinimo raiškos formomis reiškiamas skatinimas ir kokios jo rūšys vyrauja. Dėl šios priežasties aktualu pažiūrėti, kokia šiuo atžvilgiu yra XVI a. raštijos situacija.

Darbe analizuojama *MP*. Morkūnas (gimė 1550 m. Rytų Lietuvoje – mirė 1611 m. Vilniuje) – Vilniaus spaustuvinininkas, knygų pirklys, knygryšys, kalvinistas. Manoma, kad studijavo Karaliaučiaus universitete, kur ir mokėsi spaustuvinininko meno (Jovaišas 2009: 214).

Morkūno spaustuvė Vilniuje veikė nuo 1592 m. iki 1609 m. (Biržiška 1960: 196). Joje daugiausia buvo spausdinamos knygos lenkų, lotynų ir vokiečių kalbomis. Knygų tematika susijusi su katalikų ir protestantų polemika (Jovaišas 2009: 214–215). *MP* buvo kalvinistų atsvara katalikiškai Daukšos *Postilei* (toliau – *DP*).

MP – vienintelė Morkūno išspausdinta knyga lietuvių kalba. Pasak Albino Jovaišos, *MP* buvo pavadinta *Postilė lietuviška* (dabartine rašyba jos pavadinimas atrodytų taip: *Postilla lietuviška. Tatai est / Išguldymas prastas Ewangeliu ant kožnos Nedėlios ir Šwentės per wisus Metus*). Tai vertimas iš lenkų Renesanso epochos kalvinisto rašytojo Mikalojaus Rėjaus knygos. Ją lenkų kalba taip pat išleido Morkūnas savo spaustuvėje Vilniuje 1594 m. (Jovaišas 2009: 215)

MP pratarinėje „Kožnamui krikščioniškam žmogui“ ir baigiamajame žodyje „Top, kursai skaitė“ Morkūnas liepia klausyti Dievo ir vykdyti jo valią. Lenkiškoje įžangoje nurodyti knygos adresatai. Morkūnas rašo, kad prisimindamas tuos ūkininkus, kurie negali atvykti į bažnyčią, parūpinęs jiems pamokslų rinkinį jau ne lenkų, bet gimtąją kalbą ir kad orientuojamasi į savarankiškai namuose skaitantį tiek pasaulietį, tiek dvasininką, nors pagrindinis adresatas –

bajorai, skaitantys lietuviškai, ir ūkininkai (Jovaišas 2009: 216). Morkūnas savo išleistu pamokslų rinkiniu siekė skatinti įvairių luomų atstovus skaityti lietuviškai.

Kaip teigia Bronius Maskuliūnas, *MP* priskiriama vadinamajam viduriniam (Kėdainių) senųjų lietuvių raštų kalbos variantui, todėl nemažai *MP* kalbos ypatybių yra tokios pat, kaip ir kitų šio raštų varianto šaltinių. *MP* parašyta lotyniškaisiais gotikinio stiliaus rašmenimis, būdingais daugeliui XVI–XVII a. lietuviškų spaudinių. Daugeliu ypatybių *MP* rašyba sutampa su kito kalvinisto Merkelio Petkevičiaus *Katekizmo* (toliau – *PK*) rašybos ypatybėmis ir yra palyginti paprastesnė už tam pačiam raštų variantui atstovaujančio Daukšos rašybą (Maskuliūnas 2014: 161).

Daugelis *MP* rašybos dalykų yra tokie patys, kokie apskritai buvo vartojami LDK. Pavyzdžiui, garsas [j] paprastai žymimas <i> (*iuos, regieiau, ioio*). Be to, [j] dar gali būti žymimas digrafu <gh> (*Ghie, žádeghimu, átpirktoghi*). Garsas [č] – vienženkliai <ć> (*áslicios, ćionay*) arba dviženkliais <c3> (*Cziagi, Czionai, placziaus*) bei <cž> (*krikβcžioniβkás, kunigáykcžei, cžėfu*). Kietasis [l] lenkų rašybos pavyzdžiu žymimas <ł> (*biloio, fiłpnos*), o [v] – <w> (*buwo, Diewo Tewo*) (Maskuliūnas 2014: 162).

MP fonetika taip pat iš esmės būdinga viduriniam raštų kalbos variantui. Čia išlaikyti sveiki <an>, <am>, <en>, ir <ą>, <ę> (*dangaus, ámžinos, graudent, vžtemde, kuna, gáliba*), veliarinis [ł] prieš *e* tipo vokalizmą (*faule, iżgialbet*), išlaikomi sveiki [uo], [ie] nekirčiuotoje pozicijoje (*priekalbiuofe, redimuofe, mieloβirdingu*) (Maskuliūnas 2014: 162).

Iš morfologinių *MP* ypatybių išsiskiria linksnių fleksijos archajiškumas. Labiausiai čia išskirtinos vienaskaitos naudininko formos su galūne *-mui* (*anamui, iámui, páciamui, fawamui*) ir daugiskaitos naudininko formos su galūne *-mus* (*ligonimus, kielieywiamus, giwienimus, mumus*) (Maskuliūnas 2014: 162).

Tarpiniu morfologijos ir sintaksės reiškiniu laikytini postpoziciniai vietininkai. Archajiškumu išsiskiria pašalio lokatyvai – adesyvas ir aliatyvas, kurie *MP* vartojami gausiai (*iámp, fáwimp, páciamp Poniep Diewiep, kałnop, anofp, mieloβp*) (Maskuliūnas 2014: 163).

Rašydamas apie leksines *MP* kalbos ypatybes, Maskuliūnas teigia, kad *MP* kalbos leksika yra skurdi, o minčių raiška nelietuviška (Maskuliūnas 2014: 160). Nors *MP* buvo tarsi atsvara *DP*, tačiau kalbiniu požiūriu jai neprilygo. *MP* daug svetimybų, barbarizmų, polonizmų, sintaksė paveikta lenkiško originalo ir aptinkama nemažai korektūros klaidų. *MP* didelę įtaką padarė lenkų kalba. Tai siejama su polonizacijos procesais LDK, kurie prasidėjo po 1569 m. pasirašytos Liublino unijos.

Lietuviškoji 1600 m. postilė paprastai vadinama Morkūno postile, tačiau nėra aišku, kas yra tikrasis jos vertėjas (Lebedys 1977: 78; Zinkevičius 1988: 200). Jovaišos nuomone, Morkūnas gali būti tik dalies teksto vertėjas (Jovaišas 2009: 216). Tai patvirtina 2018 m. senųjų lietuviškų raštų

tyrinėtojo Kęstučio Dambrausko apginta daktaro disertacija „Morkūno *Postilės* autorystės problema: XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų lyginamasis morfologijos tyrimas“. Dambrauskas, remdamasis morfologijos ypatybėmis, siekė nustatyti *MP* autorystę ir jos santykį su *PK*. Iš atlikto tyrimo rezultatų matyti, kad atskirų *MP* dalių autorystė yra skirtinga. Dambrausko teigimu, tiek *MP* I ir II dalis, tiek I ir III dalis vertė skirtingi asmenys. O rasti skirtumai rodo, kad Petkevičius nėra prisidėjęs prie *MP* I ir III dalių vertimo (Dambrauskas 2018: 125–128). Atliktas tyrimas yra reikšmingas indėlis į *MP* kalbinius tyrinėjimus.

Darbo objektas – skatinimo raiška *MP*.

Darbo tikslas – išanalizuoti skatinimo raiškos formas *MP*.

Darbo uždaviniai: 1) identifikuoti skatinimo raiškos formas; 2) suklasifikuoti skatinimo raiškos formas pagal valios raiškos pobūdį; 3) išanalizuoti liepiamosios nuosakos formas ir joms sinonimiškas formas ir konstrukcijas, nustatyti jomis reiškiamo skatinimo rūšis; 4) išanalizuoti geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formas, nustatyti jomis reiškiamo skatinimo rūšis; 5) palyginti skatinimo raiškos formas ir nustatyti jų vartojimo santykį.

Tyrimo metodologija. Bakalauro darbe surinkti skatinimo raiškos pavyzdžiai tiriami aprašomuoju analitiniu metodu. Skatinimo raiškos formos aprašomos ir analizuojamos, remiantis Jono Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintakse*, *Lietuvių kalbos gramatika* (toliau – *LKG*), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (toliau – *DLKG*), *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (toliau – *DLKŽ*) ir kita lietuvių ir užsienio literatūra. Norint palyginti skatinimo raiškos formas ir nustatyti jų vartojimo santykį, taikytas skaičiavimo metodas.

Darbo šaltinis – *MP*. *MP* yra numeruojami ne puslapiai, o lapai, nenumeruotasis kairysis puslapis žymimas v raide (*verso*) virš puslapio numerio (Dambrauskas 2016: 60). Iš viso *MP* sudaro trys dalys. *MP* I dalį sudaro 230^v lapų. Medžiaga darbui rinkta iš *MP* I dalies (p. 0^v–42^v).

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, teorinė dalis „Skatinimo raiškos samprata“, tiriamoji dalis „Skatinimo raiškos formos ir konstrukcijos Jokūbo Morkūno *Postilėje*“, išvados, literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Įvade aptariama darbo tema, jos naujumas ir aktualumas, tyrimo objektas, pateikiama ankstesnių nagrinėjamo objekto tyrinėjimų apžvalga, pasirinkta tyrimo metodologija, darbo tikslas ir uždaviniai, darbo struktūra. Skyriuje „Skatinimo raiškos samprata“ pateikiama medžiaga apie skatinimo raišką. Skyrius „Skatinimo raiškos formos ir konstrukcijos Jokūbo Morkūno *Postilėje*“ yra dar skirstomas į poskyrius: „Skatinimo raiškos formų klasifikacija“, „Liepiamoji nuosaka ir jai artima reikšmė vartojamos formos ir konstrukcijos, jomis reiškiamo skatinimo rūšys“, „Geidžiamoji ir tariamoji nuosakos, jomis reiškiamo skatinimo rūšys“ ir „Skatinimo raiškos formų santykis“. Minėti poskyriai dar skirstomi smulkiau. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, literatūros sąrašas ir santraukos.

1. SKATINIMO RAIŠKOS SAMPRATA

Vienas iš skatinamųjų sakinių apibrėžimų yra pateikiamas *DLKG*, skyriuje „Modaliniai sakinių tipai“: „Skatinamaisiais sakiniais vadinami sakiniai, kuriais kalbėtojas pareiškia savo valią. Valios pareiškimas gali turėti daugybę reikšminių atspalvių: nuo kategoriško liepimo (įsakymo) iki nuolankaus prašymo (maldavimo), nuo didelio noro (troškimo) iki sutikimo (neprieštaravimo) raiškos“ (*DLKG* 2006: 574).

Skatinimo raišką yra tyrinėję tokie Lietuvos mokslininkai kaip Jonas Balkevičius, Aleksandras Žirgulytis, Pranas Gailiūnas, Petronėlė Bikulčienė, Antanė Kučinskaitė, Juozas Pikčilingis, Zelma Dumašiūtė, Nijolė Sližienė, Vitas Labutis, Kazimieras Župerka, Aldona Paulauskienė, Egidijus Zaikauskas, Elena Oginskienė, Giedrė Čepaitienė, Eglė Gudavičienė ir kiti. Šiame darbe remiamasi Balkevičiaus ir Oginskienės skatinimo sampratomis, kurios viena kitą papildo.

Balkevičius savo skatinimo sampratą yra aprašęs straipsnyje „Sakinių tipai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ ir knygoje *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Balkevičius teigia, kad pagal modalinius sakinių požymius visi dabartinės lietuvių kalbos sakiniai skirstomi į konstatuojamuosius, klausiamuosius ir skatinamuosius sakinius (Balkevičius 1961: 148–149). Skatinamuoju sakiniu kalbantysis asmuo pareiškia savo valią (įsako, draudžia, ragina, prašo, kviečia, leidžia), kokią galimybę paversti tikrove (Balkevičius 1963: 59).

Balkevičius skatinamuosius sakinius dar skiria į liepiamuosius ir geidžiamuosius sakinius. Liepiamieji sakiniai išreiškia kvietimą, skatinimą, raginimą, įsakymą ar draudimą kitam asmeniui atlikti kokį veiksmą. Liepiamųjų sakinių tarinys dažniausiai reiškiamas liepiamosios nuosakos pirmuoju ir antruoju asmeniu, veiksmažodžio bendratimi, rečiau – tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimąjo laiko formomis, pavyzdžiui: *Eikim kaip nors; Neškit jį, meskit jį!; Nesigraužti dėl neapgalvotų žygių ir žodžių!; Važiuojam namo!* (Balkevičius 1963: 59). Kai kuriais atvejais, kai pasiūlymo turinys yra aiškus iš kitų sakinio žodžių, liepiamojo sakinio tarinys gali būti ir visiškai praleistas, pavyzdžiui: *Tyliau, vaikai...* (Balkevičius 1963: 59).

Balkevičius tariamosios nuosakos formų nepriskiria prie skatinimui reikšti vartojamų formų, tačiau teigia, kad geidžiamųjų sakinių tariniu gali eiti tariamosios nuosakos formos su dalelyte *kad* (Balkevičius 1961: 153–154). Vienas iš pavyzdžių: *O, kad greičiau prabėgtų naktis!* (Balkevičius 1963: 59). Nors Balkevičius knygoje nurodo, kad geidžiamųjų sakinių tariniu eina tariamosios nuosakos trečiasis asmuo, tačiau jis pateikia pavyzdžių ir su tariamosios nuosakos pirmuoju bei antruoju asmeniu, pvz.: *Kad aš turėčiau nors motinėlą, nors motinėlą – užtarėjęlą; Kad tu pavirstum į drebulėlę, kad tu drebėtum dieną naktelę...* (Balkevičius 1963: 60). Dėl to galima

teigti, kad geidžiamuosiuose sakiniuose yra vartojamos tariamosios nuosakos visų asmenų formos. Tai vėliau patvirtina ir Oginskienė, rašydama apie geidžiamuosius sakinius (žr. *DLKG* 2006: 577).

Balkevičiaus nuomone, geidžiamųjų sakinių tariniu dar eina veiksmažodžio geidžiamoji nuosaka, sudurtinė bendratis su geidžiamąja dalelyte *kad*, tiesioginės nuosakos esamojo ar būsimąjo laiko trečiasis asmuo su leidžiamąja dalelyte *te*, *tegu(l)* arba su priešdėliu *te-*, pavyzdžiui: ***Tematai*** *visa apylinkė, kaip Anuprų vaikai važinėja; Te mūsų miestuos ir laukuos šviesa liepsningai subanguos!; Tegū dar pamiega...; Tegul bėga mūsų upės į marias giliausias! O geidžiamieji sakiniai, reiškiantys gero ar blogo linkėjimą, dažnai pasakomi visai be tarinių: Į sveikatq!; Viso gero* (Balkevičius 1963: 59–60).

Kita, Oginskienės skatinimo samprata, apie kurią jau buvo užsiminta, pateikta *DLKG*. Ji iš dalies panaši į Balkevičiaus sampratą, tik ją dar papildo. Kalbininkė pabrėžia, kad visi kalbėtojo valios raiškos variantai turi savitą intonaciją, kuriai tenka bene svarbiausias vaidmuo. Pavyzdžiui, sakiny *Atidaryk langą*, pasakytas su liepimo intonacija, reiškia liepimą, su raginimo – raginimą, su prašymo – prašymą ir t. t. Bendros intonacijos skatinamieji sakiniai neturi. Ypač ryškiai pagal intonaciją skiriami neveiksmažodinėmis formomis arba veiksmažodžio bendratimi išreikšti skatinimo variantai. Liepiamąja nuosaka skatinimas gali būti pasakomas ir be specialios intonacijos (*DLKG* 2006: 574). Kalbėtojo valios raišką paprasčiausia atpažinti iš intonacijos, tačiau analizuojant rašytinius šaltinius tai padaryti yra nelengva. Dėl to skatinimo rūšiai nustatyti pasitelkiama gramatinė struktūra ir kontekstas.

Pasak Oginskienės, įvairūs valios pareiškimo atspalviai įvardijami atitinkamo turinio veiksmažodžiais *liepti*, *reikalauti*, *norėti*, *prašyti*, *pageidauti*, *linkėti* ir kt. Jais pasakoma apie kalbėtojo valią ir tiesioginiuose sakiniuose. Skatinimui reikšti dažniau vartojamos tik veiksmažodžių *prašyti* ir *linkėti* atitinkamos formos su bendratimi (*DLKG* 2006: 574).

Kaip ir Balkevičius, Oginskienė skatinamuosius sakinius pagal valios raiškos pobūdį skirsto į liepiamuosius ir geidžiamuosius. Liepiamaisiais sakiniiais kalbėtojas savo valią reiškia pokalbyje dalyvaujantiems asmenims, skatindamas juos aktyviai veikti, o geidžiamieji sakiniai dažniausiai nėra orientuoti į pašnekovus ir nusako pageidavimą, kad kas nors būtų vykdoma ar savaime vyktų. Liepiamųjų sakinių branduolį sudaro veiksmažodžių liepiamosios nuosakos pirmojo (daugiskaitos) ir antrojo asmens formos, geidžiamųjų – reliktinės veiksmažodžių liepiamosios nuosakos trečiojo asmens formos, tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimąjo laiko trečiasis asmuo su afiksu *te-* arba dalelytėmis *te*, *tegu(l)* ir visų asmenų tariamosios nuosakos formos (*DLKG* 2006: 574–577).

Kadangi skatinamieji sakiniai yra skirstomi į liepiamuosius ir geidžiamuosius, vertėtų paaiškinti jų skirtumą. Oginskienė teigia, kad liepiamieji sakiniai reiškia kalbėtojo liepimą, reikalavimą, raginimą, kvietimą, prašymą pašnekovui (vienam ar kartu su kalbančiuoju asmeniu)

atlikti kokį veiksma. Valios vykdytojas gali būti nenurodomas. Neigimas liepiamiesiems sakiniams suteikia draudimo reikšmę (DLKG 2006: 575). Kiti, geidžiamieji, sakiniai reiškia kalbėtojo norą, pageidavimą, linkėjimą arba bent sutikimą, kad kas nors būtų daroma arba savaime vyktų. Nuo liepiamųjų sakinių jie skiriasi tuo, kad neskatina kito asmens aktyviai veikti (DLKG 2006: 576).

Skatinamaisiais sakiniiais asmuo gali ne tik skatinti, bet ir neretai – liepti. Tokiu atveju yra pasitelkiami liepiamieji sakiniai. Liepiamoji nuosaka lietuvių kalboje nėra daug tyrinėta. Kalbininkų darbuose dažniausiai aptinkami pasikartojantys apibrėžimai, sampratos ir pavyzdžiai. Išsamiau liepiamąją nuosaką yra analizavę ir aprašę Adelė Valeckienė, Giedrė Čepaitienė, Aldona Paulauskienė, Zigmas Zinkevičius, Antanas Jakulis ir kai kurie kiti mokslininkai.

Kalbininkė Valeckienė knygoje *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika* teigia, kad liepiamoji nuosaka reiškia liepimą, įsakymą, reikalavimą, pasiūlymą, raginimą, kvietimą veikti, geidimą, prašymą, kad kas vyktų. Visi jie nukreipti į klausytoją, kalbančiojo valios vykdytoją (Valeckienė 1998: 78). Dėl šios priežasties liepimui reikšti yra svarbus ne tik kalbantysis, bet ir klausytojas, į kurį kreipiamasi.

Liepiamosios nuosakos sakinius sudaro specialios veiksmažodžių formos. Kaip rašo Valeckienė, šios formos yra išvestos iš bendraties kamieno su fleksine priesaga *-k(i)*. Liepiamajai nuosakai svarbų vaidmenį turi asmens ir skaičiaus kategorijos, reiškiamos veiksmažodžių galūnėmis. Liepimas veikti skiriamas pagal asmenis bei jų skaičių, pvz.: *ei-k* (vienaskaitos antrasis asmuo), *ei-ki-te* (daugiskaitos antrasis asmuo), *ei-ki-me* (daugiskaitos pirmasis asmuo) (Valeckienė 1998: 78–79). Liepiamosios nuosakos veiksmažodžius paprasčiausia atpažinti iš bendraties kamieno su fleksine priesaga *-k(i)*.

Čepaitienė straipsnyje „Prašymą ir liepimą reiškiantys lietuvių kalbos veiksmažodžiai“ tiria veiksmažodžių *prašyti* – *liepti* bei jų sinonimų parinkimą kalbos etiketo situacijose, kai norima, kad adresatas ką nors duotų arba atliktų. Kalbininkė taip pat analizuoja *prašyti* – *liepti* reikšmės skirtumus. Čepaitienė teigia, kad šiuo aspektu pagrindinį veiksmažodžių skirtumą rodo ‘nekategoriškumo’ – ‘įsakmumo’ opozicija bei papildomoji ‘vykdymo’ sema (Čepaitienė 1998: 108). Tai galima paaiškinti tuo, kad net labai atkaklus prašymas niekada nėra kategoriškas ir įsakmus liepimas.

Liepiamajai nuosakai artima reikšmė yra vartojama konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*. Šią konstrukciją sudaro modalinių veiksmažodžių *galėti* ir *turėti* vienaskaitos pirmojo, daugiskaitos pirmojo ir antrojo asmens formų junginiai su infinityvu, pvz.: *gali išmanyti, turim dabotis* (Dambrauskas 2016: 68).

Kaip rašoma LKG, suvestinį tarinį sudaro ir subjektinės, ir objektinės bendratys, tačiau tariniai su subjektine bendratimi žymiai gausesni ir pasižymi įvairesnėmis modalinėmis

reikšmėmis (LKG III 1976: 334). Taip pat reikėtų paminėti, kad sudarant suvestinį tarinį su subjektine bendratimi vartojami pagalbinę funkciją atliekantys veiksmažodžiai. Tai yra veiksmažodis *galėti*, kuris reiškia galėjimą, sugebėjimą, įpratimą atlikti veiksmą, ir veiksmažodis *turėti*, reiškiantis būtinumą, reikėjimą, privalėjimą atlikti veiksmą (LKG III 1976: 338).

Remiantis Dambrausku, atskirai galima išskirti konstrukciją *teykis + infinityvas* (Dambrauskas 2016: 72). Viena iš veiksmažodžio *teiktis* DLKŽ pateikiamų reikšmių – 1 ‘malonėti’. Konstrukcijoje šia reikšme žodis *teiktis* ir yra vartojamas. Šio veiksmažodžio vienaskaitos antrojo asmens forma yra išreiškiamas skatinimas.

Visai aiškiai liepiamosios nuosakos reikšmę turi esamasis laikas. Pagal LKG, pabrėžto teigimo, tvirtinimo reikšme tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos, nusakančios prie dabarties priskiriamus ateities veiksmus, gana artimos liepiamajai nuosakai, pvz.: *Imam apie kitką kalbėti* (LKG II 1971: 85).

Liepimui reikšti vartojamas ir būsimasis laikas. Pasak Jakulio, būsimąjo laiko vienaskaitos ar daugiskaitos antrojo asmens formos dažnai vartojamos kalbančiojo valiai, įsakymui, liepimui pasakyti. Dėl šios priežasties senuosiuose lietuvių kalbos raštuose būsimąjo laiko formos modaline liepiamosios nuosakos reikšme vartojamos gana dažnai, pvz.: *Prisch kaplana skundima ne prieleisi net pa dweiu alba triju liudiniku* (Jakulis 1966: 166–167).

Apie liepiamąją nuosaką yra rašę ir užsienio mokslininkai: Alexandra Y. Aikhenvald, Daniël Van Olmen, Simone Heinold, Hidemitsu Takahashi ir kiti.

Y. Aikhenvald studijoje *Imperatives and commands* (liet. *Imperatyvai ir įsakymai*) analizuoja imperatyvų ir komandų morfologines, sintaksines, semantines ir pragmatines ypatybes. Mokslininkė teigia, kad pagrindinė imperatyvo reikšmė yra įsakymas. Kasdienėje kalbos vartosenoje daiktavardis *liepimas* turi panašią reikšmę kaip ir daiktavardis *įsakymas*. Tačiau autorės nuomone, liepimas ir įsakymas ne visada reiškia tą patį. Ji pateikia tokį pavyzdį: *Go away!* (liet. *Eik šalin!*). Tai yra ir įsakymas, ir liepimas. Tačiau įsakymą galima paversti liepimu. Klausimas *Why don't you go away?* (liet. *Kodėl tu neini šalin?*) reiškia tą patį, tačiau tai nėra įsakymas (Aikhenvald 2010: 1).

Van Olmen ir Heinold knygoje *Imperatives and Directive Strategies* (liet. *Imperatyvų ir direktyvų strategijos*) ieško atsakymų į tokius klausimus: *kokia yra imperatyvo semantika?*, *kaip imperatyvas yra vartojamas įvairiose kalbose?*, *kas lemia imperatyvo ar direktyvo pasirinkimą?* Van Olmen ir Heinold analizuoja imperatyvo reikšmes. Autoriai teigia, kad imperatyvu yra reiškiamas ne tik liepimas, bet taip pat ir gero linkėjimas, pvz., *Have a good day!* (liet. *Geros dienos!*) (Van Olmen, Heinold 2017: 8).

Takahashi knyga *A Cognitive Linguistic Analysis of the English Imperative: With Special Reference to Japanese Imperatives* (liet. *Kognityvinė lingvistinė anglų kalbos analizė: su specialia*

nuoroda į japonų imperatyvus) yra apie liepimo raišką anglų kalboje. Knygoje pateikiamas pirmasis visapusiškas angliškų imperatyvų, pateiktų iš kognityvinės lingvistikos perspektyvos, aprašymas. Kaip teigia Takahashi, keturi dažniausi liepimą reiškiantys veiksmažodžiai anglų kalboje yra *let's* (liet. *eime, padarykime* ir pan. (tikslesnė reikšmė priklauso nuo konteksto)), *tell* (liet. *sakyti*), *let* (liet. *leisti*) ir *look* (liet. *rodyti*). Kiti dažnai liepimą reiškiantys veiksmažodžiai yra *come* (liet. *ateiti*), *get* (liet. *gauti*), *take* (liet. *imti*), *be* (liet. *būti*), *go* (liet. *eiti*), *give* (liet. *duoti*), *do* (liet. *daryti*), *forget* (liet. *atleisti*), *listen* (liet. *klausyti*), *wait* (liet. *laukti*), and *make* (liet. *daryti*) (Takahashi 2012: 53).

Aptariant kitą skatinamųjų sakinių grupę – geidžiamuosius sakinius, visų pirma, reikėtų pateikti jų apibrėžimą: „Geidžiamieji sakiniai reiškia kalbėtojo norą, pageidavimą, linkėjimą, arba bent sutikimą, kad kas nors būtų daroma arba savaime vyktų.“ (DLKG 2006: 576). Speciali priemonė pageidavimui reikšti yra reliktinės veiksmažodžio liepiamosios nuosakos trečiojo asmens formos ir tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimajo laiko trečiojo asmens formos su afiksu *te-* arba dalelytėmis *te*, *tegu(l)*. Jos rodo pageidaujamą komunikacijos akte nedalyvaujančių asmenų bei daiktų veiksmą, pvz.: **Tegu** *Jokūbas jau gena...* Taip pat šios formos gali reikšti ir pageidavimą, nesiejamą su veikėju, pvz.: **Tebūnie**, *Eglužė, taip, kaip nori tu*. Kartais linkėjimuose vartojamos ir liepiamosios nuosakos antrojo asmens formos, pvz.: **Imk** *tave velniai!* (DLKG 2006: 576–577).

Veiksmažodžio tiesioginės nuosakos būsimajo laiko formos su afiksu *te-* arba dalelytėmis *te*, *tegu(l)*, eidamos su dalelyte *tik*, kartais yra vartojamos ir sakiniuose, kuriais reiškiamas grasinimas: **Tepalies tik** *priešas mūsų žemę, – grumstas čia kiekvienas stos piestu* (DLKG 2006: 577).

LKG rašoma, kad veiksnys šalia tarinio, kuriuo eina geidžiamosios nuosakos forma, dažniausiai yra pasakytas ar bent aiškus iš konteksto. Tačiau jo nėra tais atvejais, kai tariniu reiškiamas bendras pageidavimas, kad kas nors būtų daroma, darytųsi ar vyktų, pvz.: **Tegu nusilis**, *paskum eisim* (LKG III 1976: 317).

Pasak Oginskienės, tariamosios nuosakos formų pageidavimo bei linkėjimo atspalviai išryškėja, kai tekste nėra pasakyta norimo veiksmo realizavimo sąlygų. Šiuos atspalvius dar labiau sustiprina sakinio pradžioje vartojama dalelytė *kad*, viena ir su jaustukais *ai*, *ak*, *o*, *oi*, dalelyte *tik*, pvz.: **Kad tik** *mamytė greičiau namo grįžtų...* (DLKG 2006: 577).

Tariamosios nuosakos sakinius sudaro specialios veiksmažodžių formos. Tariamajai nuosakai, kaip ir liepiamajai, svarbų vaidmenį turi asmens ir skaičiaus kategorijos, reiškiamos veiksmažodžių galūnėmis. Kaip teigia Paulauskienė, vientisinės tariamosios nuosakos formos tarmėse gerokai įvairuoja. Tai negali neatsispindėti ir bendrinėje kalboje. Joje taip pat yra paralelių formų, iš kurių galima nustatyti šiuos tariamosios nuosakos paradigmos variantus: 1) *neščiau*

(vienaskaitos pirmasis asmuo), *neštum* (vienaskaitos antrasis asmuo), *neštų* (vienaskaitos ir daugiskaitos trečias asmuo), *neštume* (daugiskaitos pirmasis asmuo), *neštute* (daugiskaitos antrasis asmuo); 2) *nešiau* (vienaskaitos pirmasis asmuo), *neštum(ei)* (vienaskaitos antrasis asmuo), *neštų* (vienaskaitos ir daugiskaitos trečiasis asmuo), *neštumėm(e)* (daugiskaitos pirmasis asmuo), *neštumėt(e)* (daugiskaitos antrasis asmuo). Skaidant morfemiškai trumpesniąsias formas, gaunamos tokios tariamosios nuosakos morfemos: *-čia-*, *-tum*, *-tu-*, *-tų*, o iš ilgesniųjų išskiriama *-tumė-*. Visos jos turi vieną bendrą priebalsinį elementą *t* (arba *č* iš *tj*), esantį morfemos pradžioje, o morfemos galas gerokai įvairuoja (Paulauskienė 1979: 149).

Paulauskienės teigimu, tariamosios nuosakos (kaip ir liepiamosios) veiksmažodžių veiksmas nelokalizuotas konkrečiame laike, tačiau tam tikru būdu susijęs su kalbamuoju momentu. Šiuo atžvilgiu tariamoji nuosaka reiškia dvejopus veiksmo ir laiko santykius. Jos formos žymi veiksmą, kuris galėtų būti realizuojamas po kalbamojo momento (dabartyje – ateityje) ir žymi veiksmą, kuris galimas buvęs realizuoti, bet dėl tam tikrų priežasčių nerealizuotas ir nerealizuojamas. Tuo būdu pačios tariamosios nuosakos viduje yra susidariusi savotiška galimo ir negalimo realizuoti veiksmo opozicija, kur priešpriešiniai nariai turi skirtingą morfologinę raišką (Paulauskienė 1979: 148).

Kalbininkė taip pat pažymi, kad nerealiam veiksmui, kuris gali būti realizuotas dabartyje ar ateityje, vartojamos sintetinės tariamosios nuosakos formos (*eičiaū, eitum, eitu, eitume, eitute*), o nerealiam ir jau nerealizuojamam veiksmui vartojamos analitinės formos su būtojo laiko dalyviu (*būčiaū ėjęs, -usi, būčiaū buvęs nubaustas, būčiaū buvusi nubausta*) (Paulauskienė 1979: 148).

Čepaitienės teigimu, lietuvių kalbos rašto paminklai rodo buvus tokią tariamosios nuosakos paradigmą: *suktumbiau, sukčia, sukčio, sukčiaū* (vienaskaitos pirmasis asmuo), *suktumbi, suktumbei* (vienaskaitos antrasis asmuo), *suktumbime* (daugiskaitos pirmasis asmuo), *suktumbite* (daugiskaitos antrasis asmuo), *suktumbiva* (dviskaitos pirmasis asmuo), *suktumbita* (dviskaitos antrasis asmuo), *suktų* (dviskaitos trečiasis asmuo). Tai rodo buvus supletyvinę tariamosios nuosakos paradigmą (Čepaitienė 1985: 7–8).

Kaip teigia kalbininkė, senieji lietuvių kalbos paminklai rodo, kad tariamosios nuosakos paradigma, išskyrus vienaskaitos pirmojo ir trečiojo asmens formas, turėjo visų kitų asmenų sudurtines formas, kurias sudarė pagrindinio žodžio supinas, išplėstas formantu *-bi-* ir asmenų galūnėmis. Šios sudurtinės formos susidarė dar tuo metu, kai supinas baigėsi **-un*. Todėl prisišliėjus formantui, atsirado priebalsių samplaika *-mb-*. Abu jos dėmenys – lūpiniai priebalsiai. Vėliau greta nosinio *m* ėjęs sprogstamasis priebalsis *b* išnyko. To *-b-* išnykimo priežastys nėra visiškai aiškios. Galbūt tai buvo susiję su tam tikrais morfologinės prigimties faktoriais. Pagalbinis veiksmažodis, davęs pradžią formantui *-b-*, visiškai susiliejęs su pagrindiniu, neteko savarankiškos

reikšmės, virto savotiška postpozicine dalelyte (Čepaitienė 1985 15–16). Tai parodo, kaip tariamoji nuosaka kito nuo raštijos pradžios iki šių dienų.

Apie geidžiamąją nuosaką, kaip apie vieną iš skatinimo formų, yra rašęs Patrick Georg Grosz knygoje *On the Grammar of Optative Constructions* (liet. *Apie geidžiamosios nuosakos gramatiką*). Ši monografija yra viena iš pirmųjų teorinių geidžiamosios nuosakos studijų. Kalbininkas teigia, kad geidžiamąją nuosaką yra reiškiamas noras, apgailestavimas, viltis ar troškimas be aiškaus leksinio elemento, kuris išreikštų šiuos ketinimus. Geidžiamąją nuosaką norą, apgailestavimą, viltį ar troškimą galima išreikšti kelias būdais: su jungtuku *that* (liet. *kad*) arba *if* (liet. *jei*), pvz.: *Oh, that I had told them both a year ago!* (liet. *O, kad aš jiems abiems būčiau pasakęs prieš metus!*) arba *If only I had told them both a year ago!* (liet. *Jei tik aš būčiau pasakęs jiems abiems prieš metus!*). Autoriaus nuomone, išreikšti norą, kad veiksmas įvyktų, galima pasitelkus tokius jungtukus kaip *only* (liet. *tik*), *just* (liet. *vos, tiesiog*), *but* (liet. *bet*) (Grosz 2012: 1). Lyginant anglų kalbos geidžiamosios nuosakos reiškimą su lietuvių, galima pastebėti nemažai panašumų, pavyzdžiui, abiejose kalbose pageidavimui išreikšti yra vartojami jungtukai. Tik atkreiptinas dėmesys į tai, kad lietuvių kalboje dažniausiai yra vartojamas jungtukas *kad*, o anglų kalboje sinonimiškai gali būti vartojamas tiek *that*, tiek *if*.

Analizuojant skatinimo raiškos formas didelę reikšmę turi nuosakos. Kaip teigia Kazimieras Župerka, nuosakos reiškia modalumą, t. y. veiksmo santykį su tikrove. Realūs veiksmus paprastai žymi tiesioginė nuosaka, o nerealius – tariamoji ir liepiamoji. Tačiau nuosakų formos turi po keletą modalinių reikšmių ir tai sudaro pagrindą sinonimikai (Župerka 2012: 43). Župerka apibūdina realius ir nerealius veiksmus ir palygina juos. Realaus veiksmo reikšmės sinonimika – tai tiesioginės nuosakos laikų sinonimika, kurią kartais pratęsia kitų nuosakų formos bei bendratis (Župerka 2012: 43). Tačiau šiame darbe aktualesnė yra nerealių veiksmų sinonimika. Pasak Župerkos, iš nerealaus veiksmo reikšmių įvairiausią sinonimiką turi skatinimo reikšmė. Sinoniminių formų eilė: liepiamoji, tariamoji ir tiesioginė nuosakos, be to, bendratis (infinityviniuose sakiniuose) (Župerka 2012: 43).

Taigi analizuojant *MP* skatinimo raišką bus remiamasi minėtų mokslininkų darbais.

2. SKATINIMO RAIŠKOS FORMOS IR KONSTRUKCIJOS JOKŪBO MORKŪNO POSTILĖJE

2. 1. Skatinimo raiškos formų klasifikacija

MP esantys skatinamieji sakiniai pagal valios raiškos pobūdį gali būti skirstomi į liepiamuosius ir geidžiamuosius. *MP* rastus liepiamuosius sakinius, kurie reiškia skatinimą, sudaro veiksmažodžių liepiamosios nuosakos formos, tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimąjo laikų formos, konstrukcijos *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* ir *teykis + infinityvas*. Kitus, geidžiamuosius, sakinius, reiškiančius skatinimą, sudaro geidžiamosios nuosakos formos, išlaikančios tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų galūnes su dalelytėmis *te* ir *tegu(l)*, tariamosios nuosakos formos su dalelytėmis *kad* ir *idant(e)*.

Kadangi viename skatinamajame sakinyje gali būti pavartotos tiek liepiamosios, tiek geidžiamosios nuosakos formos, analizuojami bus ne patys sakiniai, o formos ir konstrukcijos, reiškiančios skatinimą. Jos *MP* iš viso pavartotos 766 kartus. Tiek liepiamosios nuosakos ir jai artima reikšme vartojamos formos ir konstrukcijos, tiek geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formos pavartotos po 383 kartus.

2. 2. Liepiamoji nuosaka ir jai artima reikšme vartojamos formos ir konstrukcijos, jomis reiškiamo skatinimo rūšys

Darbe išskiriamos ir analizuojamos šešios liepiamosios nuosakos ir jai artima reikšme vartojamomis formomis ir konstrukcijomis reiškiamo skatinimo rūšys: liepimas, reikalavimas, raginimas, kvietimas, prašymas, draudimas.

Kai kurios skatinimo rūšys gali atrodyti panašios, dėl to vertėtų atidžiau pažiūrėti jų reikšmes. *DLKŽ* pateikiamos tokios veiksmažodžių, apibūdinančių skatinimą, reikšmės: veiksmažodis *liepti* reiškia ‘sakyti ką daryti’, *reikalauti* – 1 ‘atkakliai, primygtinai prašyti, liepti, versti ką atlikti’, *raginti* – ‘žodžiais ar veiksmais skatinti’, *kviesti* – ‘prašyti, kad ateitų, vadinti’, *prašyti* – 1 ‘kreiptis su pageidavimu’, *drausti* – 1 ‘sakyti, kad ko nedarytų, neleisti, ginti’. Kaip matyti iš žodyne pateikiamų reikšmių, visi šie žodžiai apibūdina įvairios raiškos skatinimą: nuo švelnaus prašymo iki atkaklaus reikalavimo.

MP skatinimo raiškos aspektu yra turiningas šaltinis, nes joje aptinkama įvairių skatinimo raiškos formų ir konstrukcijų. Vienos formos ir konstrukcijos vyrauja visame tekste, o kitos aptinkamos tik po keletą kartų, tačiau darbe bus siekiama apžvelgti jas visas.

Visi skatinimo atvejai buvo suklasifikuoti pagal formas ir konstrukcijas, o po to – pagal skatinimo rūšis (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Liepiamąja nuosaka ir jai sinonimiškomis formomis ir konstrukcijomis reiškiamo skatinimo rūšys

	Liepiamosios nuosakos formas	Esamojo laiko formos	Būsimojo laiko formos	Konstrukcija <i>asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas</i>	Konstrukcija <i>teykis + infinityvas</i>
Skatinimo rūšis	Vartojimo dažnumas (%)				
Liepimas	72	0	0	0	0
Reikalavimas	2,7	0	0	0	0
Raginimas	5,7	100	0	0	0
Kvietimas	0,6	0	0	97	0
Prašymas	10	0	0	0	100
Draudimas	9	0	100	3	0

Kaip matyti iš lentelės, liepiamosios nuosakos formomis daugiausia buvo reiškiamas liepimas, esamojo laiko formomis – raginimas, būsimojo laiko formomis – draudimas, konstrukcija *asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas* – kvietimas, o konstrukcija *teykis + infinityvas* – prašymas.

2. 2. 1. Liepiamosios nuosakos formos

MP skatinimui reikšti daugiausia vartojamos liepiamosios nuosakos formos (332x). Vartojami vienaskaitos antrasis, daugiskaitos pirmasis ir antrasis asmenys (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Liepiamosios nuosakos formos

Vartojimo sfera	vns. 2-asis asmuo	dgs. 1-asis asmuo	dgs. 2-asis asmuo
Vartojimo dažnumas (%)	71	7	22

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad *MP* daugiausia rasta vienaskaitos antrojo asmens liepiamosios nuosakos formų (235x), mažiau – daugiskaitos pirmojo (24x) ir antrojo (73x) asmenų formų. Dambrauskas, tyręs XVI a. LDK reformatų lietuviškus raštus, patvirtina ir kitiems XVI–XVII a. lietuviškiems leidiniams, ir apskritai lietuvių kalbai, būdingas tendencijas – tekstuose daugiausia randama vienaskaitos antrojo asmens liepiamosios nuosakos formų (Dambrauskas 2016: 60). Šiomis formomis dažniausiai yra reiškiamas liepimas (239x) – griežčiausias valios raiškos atspindys iš visų skatinimo rūšių. Vienaskaitos antrojo asmens forma kalbantysis kreipiasi į savo klausytoją ir liepia jam atlikti vieną ar kitą veiksmą, pvz.:

*Prásídñiauk Dukte Sioná / nes bytáy Kárálus táwo átáyť táwešp teyšus ir
ižgánitoiás táwo MP I 1.*

*Nes kás ghi lideio iβwifk / ániie zocni kunigáykβčžey / bát zocnešni negi
wifí kárálus žiames / tátáy ešť βwenti Apábtátáy io MP I 2^v.*

MP archajiškumu išsiskiria vienaskaitos antrojo ir daugiskaitos pirmojo asmenų liepiamosios nuosakos formos su dalelyte *-gi*. Kituose senuosiuose lietuvių raštuose, pavyzdžiui, *PK*, Kiprijono Lukausko *Pamoksluose* aptinkamos tik vienaskaitos antrojo asmens formos su šia dalelyte. Dėl to *MP* yra reikšmingas šaltinis lietuvių raštijos tyrinėjimams. Baltistas Jonas Kazlauskas teigia, kad reikalaujant greitesnio imperatyvu reiškiamo veiksmo vykdymo, reiškiant griežtesnį paliepimą ar įsakymą, imperatyvo formos galėjo būti vartojamos ir su dalelyte *-gi* (Kazlauskas 1966: 70). *MP* dalelytė *-gi* visais atvejais rašoma kartu su liepiamosios nuosakos veiksmožodžiu, pvz.:

*Klausíikig kokieis batfais tie putkay per Dwásiñ βwentñ iβrediti βaukie /
vžbegdámi ñnt kialo iam MP I 4.*

*Dekáwokimegi teipag vž gieribñ iš pirkima mušu nefang tas tewás
mietáβirdingas teikies ñnt šwieta átšiuť sunu šáwo mietñ Jezuñ Chriťtuñ... MP
I 00.*

Reikalavimu (9x) kalbantysis atkakliai prašo klausytojo ką nors atlikti. Primygtinį prašymą galima identifikuoti pagal tai, kad du kartus yra pavartojamas tas pats liepiamosios nuosakos veiksmažodis, pvz.:

... řgirřt an□ miet□ batř□ nuog Pona řáwo: Eykite mano mielieghi: Eykit wierni mano ing linkřmibes řáwo... MP I 9.

O teyp išiwijk / išiwijk biednas řmogau kas esi / o pářigáitek páts řáw□ ir krauia Pona řáwo... MP I 9^v.

Raginimas (19x) dažniausiai yra išreiškiamas liepiamosios nuosakos daugiskaitos pirmojo asmens formomis. Taip kalbantysis priartėja prie klausytojo ar klausytojų ir ragina tam tikrą veiksmą atlikti kartu, pvz.:

O páguldikim iámp t□ tigr□ wier□ ir nodiei□ řawo / kad ghis del to atáio nuog aukřtibes / o pářirode řmogijřey řawo... MP I 5.

Ir káip angelay nuog i□ danguná atřtoio / katbeio piemenis tarp řáwes: Eykim nu ing Betlehem / ir ap□walgikim tuos dayktus / kurie tenay řtoioř... MP I 24^v.

Kvietimas iš visų skatinimo rūšių pavartotas mažiausiai (2x). Vienas iš veiksmažodžių, kuriuo išreiškiamas kvietimas, yra eiti, o kitas – apžvalgyti:

Ir káip angelay nuog i□ danguná atřtoio / katbeio piemenis tarp řáwes: Eykim nu ing Betlehem / ir ap□walgikim tuos dayktus / kurie tenay řtoioř... MP I 24^v.

Antra pagal dažnumą liepiamosios nuosakos formomis vartojama skatinimo rūšis yra prašymas (33x). Prašymui reikšti yra vartojamas vienaskaitos antrasis asmuo, rečiau –

daugiskaitos pirmasis asmuo. Kalbantysis kreipiasi į Dievą ir prašo jo malonės, palaiminimo, pašventinimo, pvz.:

Teikis iġgánit Pone žmones jáwo/ ir pábtowink prigimtiemus tawo/ ir redik iuos/ ir iġkiálk iuos ant ámžiu ámžiniu/ Amen MP I 000^v.

Duokit tádá mumus muſu wiſogális Pone tokiġ dumġ / ir tokiġ dwaſiġ táwo ſwentġ... MP I 38^v.

Dalis liepiamosios nuosakos formų MP yra neigiamos (29x). Kalbantysis moko klausytoją ir draudžia jam, pvz.:

3. Ne imk wárda wieſpáties Diewá tewa noproſnáy / nes pámfſtiſis Ponas Diewás ġnt to kurſáy wárdġ io noproſnáy ims MP I 000.

6. Ne pánorek namu ártimá tawá / ir ne pánorek moteres io nei tárna / ir ney ſámdinikies / ney iáwcia / ney áſita / ir ne wieno dáikto / kurſáy io eſti MP I 000.

Teigiamų ir neigiamų liepiamosios nuosakos veiksmažodžių santykis pateikiamas 3 lentelėje.

3 lentelė

Teigiamų ir neigiamų liepiamosios nuosakos veiksmažodžių santykis

Vartojimo sfera	Teigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos	Neigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos
Vartojimo dažnumas (%)	91	9

Iš lentelės matyti, kad didžiąją dalį MP sudaro teigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos, neigimas pavartotas žymiai rečiau. Neigiamas priešdėlis *ne-* su liepiamosios nuosakos formomis buvo rašomas drauge arba skyriumi. Kaip teigia Dambrauskas,

dėl nenusistovėjusios morfologijos ir bendrinės kalbos nebuvimo vieni senųjų raštų autoriai buvo labiau linkę priešdėlį *ne-* rašyti kartu su liepiamosios nuosakos formomis, kiti – skyriumi (Dambrauskas 2016: 64). Taigi skirtingas priešdėlio *ne-* su liepiamosios nuosakos formomis rašymas yra būdingas ne tik *MP*, bet ir kitiems senųjų raštų tekstams (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Priešdėlio *ne-* su liepiamosios nuosakos formomis rašymas

Priešdėlio <i>ne-</i> rašymas	<i>ne-</i> rašomas drauge	<i>ne-</i> rašomas skyriumi
Vartojimo dažnumas (%)	48	52

Priešdėlio *ne-* rašymą drauge (14x) ir skyriumi (15x) iliustruoja pavyzdžiai:

Jau tenay netikiekis idánt jau kame padet turetumbey/ abá idánt kas kitá išgiatbet turetu / nuog tos šmarkibes ruftibes Pona MP I 8.

Ne weřk muřu, ing págundim□: bāt giátbek mus nuog wiřo pikto... MP I 000^v.

Taigi, *MP* skatinimui reikšti yra vartojamos liepiamosios nuosakos vienaskaitos ir daugiskaitos antrojo asmens bei daugiskaitos pirmojo asmens formos. *MP* dominuoja vienaskaitos antrojo asmens formos. *MP* archajiškumu išsiskiria liepiamosios nuosakos vienaskaitos antrojo ir daugiskaitos pirmojo asmens formos su dalelyte *-gi*, kuri dabartinėje kalboje nebevartojama. Nedidelę dalį *MP* sudaro neigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos. Liepiamąją nuosaką dažniausiai reiškia skatinimo rūšis – liepimas. *MP*, kaip ir kitiems XVI–XVII a. tekstams, įtakos turėjo lenkų kalba ir jos rašyba.

2. 2. 2. Esamojo laiko formos

Ištyrus *MP*, pastebėta, kad, be liepiamosios nuosakos formų, skatinimui reikšti vartojamos ir kitokios raiškos priemonės. Vienos iš jų – tiesioginės nuosakos esamojo laiko formos (2x). Kaip rašoma *DLKG*, esamojo ir būsimąjo laiko formos (išskyrus vienaskaitos pirmąjį asmenį) tam tikrame kontekste reiškia skatinimą veikti ir savo reikšme yra artimos liepiamajai nuosakai (*DLKG* 2006: 306).

Skatinimui reikšti buvo pavartotos esamojo laiko vienaskaitos antrojo asmens formos, reiškiančios raginimą:

*Czia iau iβmanai / iay tau k□ pades turtas tawo / aba zocnaftis tawo /
kuriofe nu ptaukay / buioi... MP I 8.*

*Czia iau iβmānáy / iog teip pilnay ápe ghi ktáuſes / iáy iám átliká
vžmokieim□ io / o iβwiſi koki□ ans rupeſti turi □nt wiernu ſáwo / o tátáy dábár
ánuo cžeſu buwo wiſi ruſtibey io MP I 41.*

Abiem atvejais pavartotas tas pats veiksmazodis *išmanai*. Pagal DLKŽ, *išmanyti* – 1 ‘suprasti, nutuokti, mokėti’. MP adresantas pamokslų rinkinyje aiškina ir komentuoja Biblijos ištraukas ir siekia, kad adresatas jas suprastų ir mokėtų, kitaip tariant, išmanytų. Abu kartus pavartotos teigiamos esamojo laiko formos.

Nors MP buvo pavartotos tik dvi esamojo laiko formos, tačiau tai rodo, kad autorius esamąjį laiką vartojo ir sinonimiška liepiamajai nuosakai reikšme. Šiomis formomis MP autorius išreiškė raginimą. Neigiamų esamojo laiko formų nebuvo rasta.

2. 2. 3. Būsimojo laiko formos

MP skatinimui reikšti vartojamos ir tiesioginės nuosakos būsimojo laiko formos (3x). Pagal LKG, tiesioginės nuosakos būsimojo laiko formomis, kaip ir liepiamąja nuosaka, kalbėtojas gali reikšti savo valią – įsakyti, kad jo nurodomas veiksmas tuoj pat ar tolimesnėje ateityje būtų atliktas (LKG II 1971: 120).

MP pavartotos būsimojo laiko vienaskaitos antrojo asmens formos. LKG teigiama, kad būsimojo laiko antrojo asmens formomis sakomo *liepimo* (ar draudimo) atspalviai, nelygu kalbos situacija, gali būti įvairūs – nuo švelnaus prašymo iki kategoriško įsakymo (LKG II 1971: 121). MP vienaskaitos antrojo asmens formomis yra išreiškiamas draudimas:

7. Su ſwetima ne giwenſi MP I 000.

8. *Ne wokfi MP I 000.*

9. *Ne bitofi prieß ártim□ táwa neteifaus fwiecžimá MP I 000.*

LKG rašoma, kad vartojamos su neiginiu būsimąjo laiko formos reiškia kalbėtojo draudimą veikti ar pageidavimą, kad veiksmas neįvyktų (LKG II 1971: 120). Visais atvejais priešdėlis *ne-* rašomas skyriumi.

Taigi, *MP* skatinimui reikšti yra vartojamas būsimasis laikas. *MP* vartojamos būsimąjo laiko vienaskaitos antrojo asmens formos. Šiomis formomis išreikštas draudimas. Visus kartus priešdėlis *ne-* su būsimąjo laiko formomis rašomas skyriumi.

2. 2. 4. Konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*

Skatinimui reikšti, be liepiamosios nuosakos formų, tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimąjo laikų formų, taip pat yra vartojama ir konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* (34x).

Kaip rašoma *LKŽ*, suvestinį tarinį su bendratimi arba dalyviu paprastai sudaro tokie veiksmažodžiai, kurių leksinės reikšmės nepakanka sakinio minčiai baigtinai nusakyti. Pasakymo turinį atskleidžia kito veiksmažodžio bendratis arba dalyvis. Veiksmažodžio forma rodo tarinio predikatinį santykį su veiksmu bei modalumą (*LKŽ* III 1976: 332). Aptariamąją konstrukciją sudaro veiksmažodžiai *turėti, galėti* ir bendratis.

DLKŽ pateikiama *turėti* reikšmė – 10 ‘privalėti’, o *galėti* – 1 ‘turėti galios, pajėgti, įstengti’. Šiomis reikšmėmis veiksmažodžiai ir yra vartojami analizuojamoje konstrukcijoje.

Konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* visais atvejais vartota su daugiskaitos pirmuoju asmeniu. Daugiskaitos pirmojo asmens formomis kalbantysis kviečia kartu su juo atlikti vieną ar kitą veiksmą, pvz.:

... vž tokias dowánas wifad turim dekávot Ponuy Diewuy musu... MP I 00.

O éionay iß tos Ewángelios pilnáy mokitiß turim / kokioi nedráfibeia wáikßčžioiam... MP I 10.

MP rasta viena neigiama konstrukcija *asmenuojamoj veiksmažodžio forma + infinityvas*. Neigamą konstrukciją sudaro neiginys su daugiskaitos pirmojo asmens forma ir veiksmažodžio *atsitraukti* bendratimi:

*O dāšiktaušē io βwentuošē rābtuošē io / kād tāšay ir / iau štiprey štotis
prieg iam turim / o niekur ne turim ātsitraukt nuog mokšta io MP I 14^v.*

Taigi, skatinimui reikšti MP vartojamos konstrukcijos *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* daugiskaitos pirmojo asmens formos. Visais atvejais konstrukcijoje vartojami veiksmažodžiai *turėti* ir *galėti*. Aptikta tik viena neigiama konstrukcija. Visais atvejais išreikšta skatinimo forma – kvietimas.

2. 2. 5. Konstrukcija *teykis + infinityvas*

MP skatinimui reikšti be konstrukcijos *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* yra vartojama dar viena konstrukcija – *teykis + infinityvas* (14x). Pasak Dambrausko, tokia konstrukcija, kaip ir anksčiau aptarta, yra laikoma suvestiniu tariniu. Šiuo atvžilgiu veiksmažodis *teikis* yra pagalbinis (sinsemantinis). Senuosiuose raštuose adresantas dažnai kreipiasi į Dievą ir ko nors jo prašo, todėl neretai norima sušvelninti kreipimosi toną ir pasirenkama ši konstrukcija (Dambrauskas 2016: 72).

Visus kartus ši konstrukcija pavartota vienaskaitos antruoju asmeniu. Juo kalbantysis kreipiasi į Dievą ir prašo (14x) jo ką nors suteikti, pvz.:

*Kuri□ mumus teykis duot Diewe wišogālis Traycey wienatighis āmžinas
āmžinai pāštāwintas / Amen MP I 19^v.*

*Teikis ilgānit Pone žmones šāwo/ ir pāštowink prigimtiemus tawo... MP
I 000^v.*

Analizuojamoje MP dalyje veiksmažodis *teiktis* daugiausia sudaro junginius su veiksmažodžio *duoti* infinityvu, pvz.:

Kꞑ mumus teykis duot Pone Diewe mufu Traycey wienátighis MP I 29.

Kꞑ mumus teykis duot Pone mufu wienatighis Traycey / Amen MP I 38v.

Kelis kartus konstrukcijoje yra praleistas veiksmazodis *teiktis* ir pavartotas tik infinityvas, pvz.:

... numāžintáme augliꞑ sawo / teykis iꞑbredit ir numāžint dumas ir βirdis mufu... MP I 5v.

Kꞑ mumus teykis duot ir ſuiednot per páſtáwintá átághima sawo... MP I 5v.

Kartais tarp veiksmazodžio teikis ir infinityvas yra įsiterpusių kitų žodžių, pvz.:

Teykis mumus Pone duot / idant mes tawe biiotumbens / wáikſčžiodámi kieleis tawo ir tegul ſu mumis eſt giára / o wiſſemus dáýktamus... MP I 00v.

Taigi, skatinimui reikšti MP vartojama ir konstrukcija *teykis* + *infinityvas*. Visais atvejais konstrukcija vartojama vienaskaitos antrojo asmens forma. Įvairuoja tik pati veiksmazodžio *teiktis* rašyba. Tai galima sieti su rašybos nevienodumu, kuris yra apskritai būdingas visai MP kalbai. Šia konstrukcija visais atvejais buvo reiškiamas prašymas.

2. 2. Geidžiamoji ir tariamoji nuosakos, jomis reiškiamo skatinimo rūšys

Geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formos gali būti analizuojamos remiantis tokiomis skatinimo rūšimis kaip noras, pageidavimas, linkėjimas, sutikimas ir draudimas. *DLKŽ* pateikiamos tokios veiksmazodžių, apibūdinančių skatinimą, reikšmės: veiksmazodis *norėti* reiškia 1 ‘jausti norą, geisti, pageidauti’, *pageidauti* – ‘norėti, geisti, trokšti’, *linkėti* – ‘reikšti norą,

kad kas atsitiktų, būtų', *sutikti* – 4 neprieštarauti, o veiksmazodžio *drausti* reikšmė pateikta ankstesniame skyrelyje (žr. „Liepiamoji nuosaka ir jai artima reikšmė vartojamos formos, jų skatinimo rūšys“). Geidžiamąja ir tariamąja nuosakomis reiškiamo skatinimo rūšys pateikiamos 5 lentelėje.

5 lentelė

Geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formomis reiškiamo skatinimo rūšys

	Geidžiamosios nuosakos formos	Tariamiosios nuosakos formos
Skatinimo rūšis	Vartojimo dažnumas (%)	
Noras	0	0
Pageidavimas	89	87
Linkėjimas	0	0
Sutikimas	0	0
Draudimas	11	13

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, tirtoje *MP* dalyje yra reiškiamos tik dvi geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formų skatinimo rūšys: pageidavimas ir draudimas. Tiek geidžiamosios, tiek tariamosios nuosakos formomis daugiausia buvo reiškiamas pageidavimas – noras ar troškimas, kad veiksmazodžiu nusakomas veiksmas įvyktų.

2. 2. 1. Geidžiamosios nuosakos formos

MP skatinimui reikšti vartojamos geidžiamosios nuosakos formos, išlaikančios tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų galūnes su dalelytėmis *te* ir *tegul* (9x). *MP* vartojami geidžiamosios nuosakos vienaskaitos antrasis, trečiasis ir daugiskaitos trečiasis asmenys. Jų vartojimo santykis pateikiamas 6 lentelėje.

6 lentelė

***MP* vartojamos geidžiamosios nuosakos formos**

Vartojimo sfera	vns. 2-asis asmuo	vns. 3-iasis asmuo	dgs. 3-iasis asmuo
Vartojimo dažnumas (%)	33	45	22

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad daugiausia yra vartojamos esamojo laiko formos vienaskaitos trečiasis asmuo (4x). Šios formos rodo pageidaujamą komunikacijos akte nedalyvaujančių asmenų bei daiktų veiksmą (*DLKG* 2006: 576–577), pvz.:

*Teykis mumus Pone duot / idant mes tawe biiotumbens / wáikščžiodámi
kieleis tawo ir tegul šu mumis ešt giára / o wišiemus dáyktamus / kurie ant
mušu vžuguli teikis pábtowint... MP I 00^v.*

*Te btowin mumus Ponas Diewás / ir te ferg mušu ir te ápbwiešk weid
šáwo Ponás ant mušu / ir te eši mumus mátoningás MP I 000^v.*

Rečiau vartotos vienaskaitos antrojo asmens formos (2x), kuriomis kreipiamasi į Dievą
ir prašoma jo:

*Te btowin mumus Ponas Diewás / ir te ferg mušu ir te ápbwiešk weid
šáwo Ponás ant mušu / ir te eši mumus mátoningás MP I 000^v.*

*Te ápgržši Ponás Diewás weid šáwo mušump / o pákaiu šáwo S. te duot
mumus ėnt ámžiu / Amen MP I 000^v.*

Rečiausiai vartojamos daugiskaitos trečiojo asmens formos (2x), kuriomis kreipiamasi į
daugiau nei vieną pokalbį nedalyvaujantį asmenį, pvz.:

*Nes tegul ghie káip nori ešt išmánime šáwo gálibeša toša ik cžesi padukši
te turi / bāt išwis anuo cžesū / kad ghiemus tas Ponas pásirodis ant šuda
šáwo... MP I 5^v–6.*

Tik vieną kartą pavartota neigiama esamojo laiko forma:

*Tátáy katbek ir graudenk / šu wišoku bayšumu / te nepapeyk tawš ne
wienás MP I 29^v.*

Taigi *MP* skatinimui reikšti yra vatomos geidžiamosios nuosakos formos, išlaikančios esamojo laiko formų galūnes su dalelytėmis *te* ir *tetul*. Pageidavimas reiškiamas vienaskaitos antrojo, vienaskaitos ir daugiskaitos trečiojo asmens formomis. Vyrauja vienaskaitos trečiojo asmens formos. Neigimas pavartotas tik kartą.

2. 2. 2. Tariamiosios nuosakos formos

MP skatinimui reikšti gausiai vatomos tariamosios nuosakos formos (374x). Kaip rašoma *DLKG*, jų pageidavimo ir linkėjimo atspalviai išryškėja, kai tekste nėra pasakyta norimo veiksmo realizavimo sąlygų. Šiuos atspalvius dar labiau sustiprina sakinio pradžioje vartojama dalelytė *kad* (*DLKG* 2006: 577). *MP* skatinimui reikšti vatomos tariamosios nuosakos formos su jungtukais *kad* ir *idant(e)*.

MP tariamosios nuosakos formos rašomos su jungtukais *kad* (16x), *idant* (279x) ir *idante* (4x). Vieną kartą vietoje jungtuko *idant* buvo parašyta *idnat*. Tačiau tai greičiausiai yra korektūros klaida. Kaip rašoma *LKG*, jungtukai *kad* ir *idant* vartojami tikslo santykiams reikšti (*LKG* 1971: 691).

Kaip teigia Jonas Palionis, beveik visuose XVI–XVII a. literatūrinės kalbos atšakose buvo vartojamas jungtukas *idant*. Šis jungtukas tuo metu buvo pagrindinė priemonė tikslo šalutiniams sakiniams jungti (Palionis 1967: 202). Kaip tarminį jungtuko *idant* variantą Palionis nurodo *adunt*, tačiau tirtoje *MP* dalyje jis nebuvo aptiktas.

Palonio teigimu, jungtukas *kad* XVI–XVII a. lietuvių literatūrinėje kalboje buvo daug rečiau vartojamas negu vėlesniais laikais (kai kuriuose ano meto raštuose, pvz., Martyno Mažvydo, jo dar visai nerandama). Šis jungtukas kiek dažniau buvo vartojamas tik laiko ir sąlygos šalutiniams sakiniams jungti (Palionis 1967: 204).

Dabartinėje kalboje jungtukas *idant* yra vartojamas labai retai, dažniausiai tik grožinėje literatūroje, kituose tekstuose jis nebeaptinkamas. O *MP*, priešingai, jungtukas *idant* yra vartojamas dažniausiai. Tai viena iš archajiškų *MP* leksikos ypatybių. *MP* tariamosios nuosakos formos be jungtukų arba su kitais jungtukais nėra priskiriamos skatinimo raiškos formoms, kadangi pageidavimo reikšmė yra nutolusi.

Tariamiosios nuosakos formos XVII a. paradigma dar buvo supletyvinė (t. y. – skirtingų kamienų). Pasak Čepaitienės, ne visose tarmėse formantas *b* pradėjo nykti vienu metu. Kurį laiką greta naujųjų formų be *b* dar buvo vatomos ir senosios su *b*. Vidurio Lietuvos ano meto tarmės pagrindu rašytuose tekstuose formų su *b* randama ne tik XVI a. (*DP*, *PK*, *MP*), bet dar ir XVII a.

(Čepaitienė 1985: 16–17). Dėl to analizuojamos tariamosios nuosakos formos, reiškiančios skatinimą, *MP* rašomos su formantu *b*.

Tariamoji nuosaka turi visų trijų vienaskaitos ir daugiskaitos asmenų formas. Jų vartojimo santykis pateikiamas 7 lentelėje.

7 lentelė

Tariamosios nuosakos formos

Vartojimo sfera	vns. 1-asis asmuo	vns. 2-asis asmuo	vns. 3-asis asmuo	dgs. 1-asis asmuo	dgs. 2-asis asmuo	dgs. 3-iasis asmuo
Vartojimo dažnumas (%)	1	10	45,4	28	4,3	11,3

MP rastos tariamosios nuosakos formos tik patvirtina teiginį, kad dažniausiai skatinimas yra reiškiamas vienaskaitos trečiojo asmens formomis (168x). Kitų asmenų formos pavartotos žymiai rečiau. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ne visada jungtukai rašomi šalia tariamosios nuosakos veiksmažodžio. Kartais tarp jų yra įsiterpusių kitų žodžių, pvz.:

*Dekáwokimegi eipag vž gierib̃ iš pirkima mušu nefang tas tewás
mietábirdingas teikies ĩnt ſwieta átſiuſt ſunu ſáwo miest̃ Jezuf̃ Chriſtuſ̃ /
idant mus iß trauktu iß gálibes duſios neprietelaus mušu MP I 00.*

*O teyp kad iau Ponas daugiášñ top wede / idant duotus ĩnt toſkos iám
/ o ghießkotu mietoſyrdiſtes io / o priimtu iau t̃ iednocžiu / kurſáy ghiemus
buwo žádetás ĩnt gáto ſwietá... MP I 10^v.*

Teigiamomis tariamosios nuosakos formomis *MP* yra reiškiamas pageidavimas. Pagal Paulauskienę, tariamosios nuosakos pageidaujamai reikšmei didelę įtaką turi ir kontekstas, ir sakinio struktūra, ir intonacija. Šiuo požiūriu tariamoji nuosaka artima liepiamajai (Paulauskienė 1979: 151).

Kalbininkės teigimu, XVI a. raštuose dar tebebuvo vartojamos vien ilgosios formos su *-tumbim(e)*, tačiau XVII a. trumpąją daugiskaitos pirmojo asmens variantą su *-tum(e)* greta kitų jau vartojo beveik visi autoriai (Paulauskienė 1985: 33). *MP* daugiskaitos pirmojo asmens formos vartotos gana dažnai (106x), pvz.:

Kietwirtá / Idánt mes iðeytumbim cžiftoše dumoše prieß ghi / o numeštumbim nuog šawe... rubus grieku šawo / o klotumbim pokoiomis io... MP I 5–5^v.

... teykis iðredit ir numāžint dumas ir ðirdis mušu / idánt mes taw□ wdecžnay priimtumbeme Pon□ ir Kárálu šawo/ tau teypag tikráis ir wiernais paddonais ir tárnáis tawo páširoditumbim / ir iau taw□ netáifitumbim / idánt mes taw□ tikrai pálidetumbim ing tikr□ tewayništ□ tawo ir ing kárálišt□ tawo... MP I 5^v.

Rečiau vartotos daugiskaitos trečiojo asmens formos (42x), kuriomis sakoma, kad vieną ar kitą veiksmą turėtų atlikti pokalbyje nedalyvaujantys asmenys, pvz.:

3Ynok ápe tátay krišcžioniðkás žmogau ir Brotau Chrištuše Pone / iog toy ešt walá Pona Diewa mušu / idant wijos žmones / □nt to šwieta giwen□ / wáykšžiotu págal wálios io ðwentos... MP I 0^v.

Bát tie kurie daužoš po t□ giri□ šwietá priwiliámá / o vžbtudiiušioše nodieioše šáwo / tie káyp ir žyday tábáy mylioš / o netykiu idánt turetu šutaukt kárálištes Pona to MP I 3.

MP vartojamos vienskaitos antrojo asmens formos (39x) rašomos su archajišku formantu *tumbey*, kurį yra aprašiusios kalbininkės Paulauskienė ir Čepaitienė, pvz.:

4. *Atmink idant dieną Nedelios būstumbey / peršiebiás diénás dirpši ir pábáyksi dárbi tawo MP I 000.*

5. *Ciáftawok tewi ir motin tawo / idant ilgáy giwentumbey int iámes/ kuri Diewás tawás duos taw MP I 000.*

Autorius vartodamas ir daugiskaitos antrojo asmens formas (16x) išlaiko ilgąsias tariamosios nuosakos formas, pvz.:

... Nes toy ir wália Diewo / tátay eft pábwentimás iusu / idant ius fufiramditumbit nuog necžiftatos... MP I 30^v.

Jus tádá kurie este tokie iau ir cžefas / idant iš šapna pábuftumbit / nes nu iau ártefhe mumus ir išgánimás... MP I 30^v–31.

Vienaskaitos pirmojo asmens formos pavartotos tik keletą kartų (3x). Kaip teigia Čepaitienė, XVI–XVII a. raštuose dažniausiai vartojamos *sukčia* ir *sukčio* tipų formos. Vien tiktai tokios jos yra vidurio ir rytų Lietuvos autorių darbuose (Čepaitienė 1985: 9). MP autorius taip pat vartojo *sukčia* tipo formas, pvz.:

... Jog pátogiefhe eft mietás Pone / idant áb bucziá ápkrikštitás nuog táwe... MP I 11^v–12.

Nes ne wiená teyfi be mano / netureio but ráftá iš zokaná / ir iš redim mano / tiktay toi / idánt buczia átraftas iš Chriřtufá ir iš wieros io MP I 17^v.

Tariamąsios nuosakos formomis yra reiškiamas ir neigimas (49x) (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Teigiamų ir neigiamų tariamosios nuosakos veiksmažodžių santykis

Vartojimo sfera	Teigiamos liepiamosios nuosakos veiksmazodžių formos	Neigiamos liepiamosios nuosakos veiksmazodžių formos
Vartojimo dažnumas (%)	86,6	13,4

Neiginys *ne* su tariamosios nuosakos formomis rašytas tiek kartu (27x), tiek atskirai (22x), pvz.:

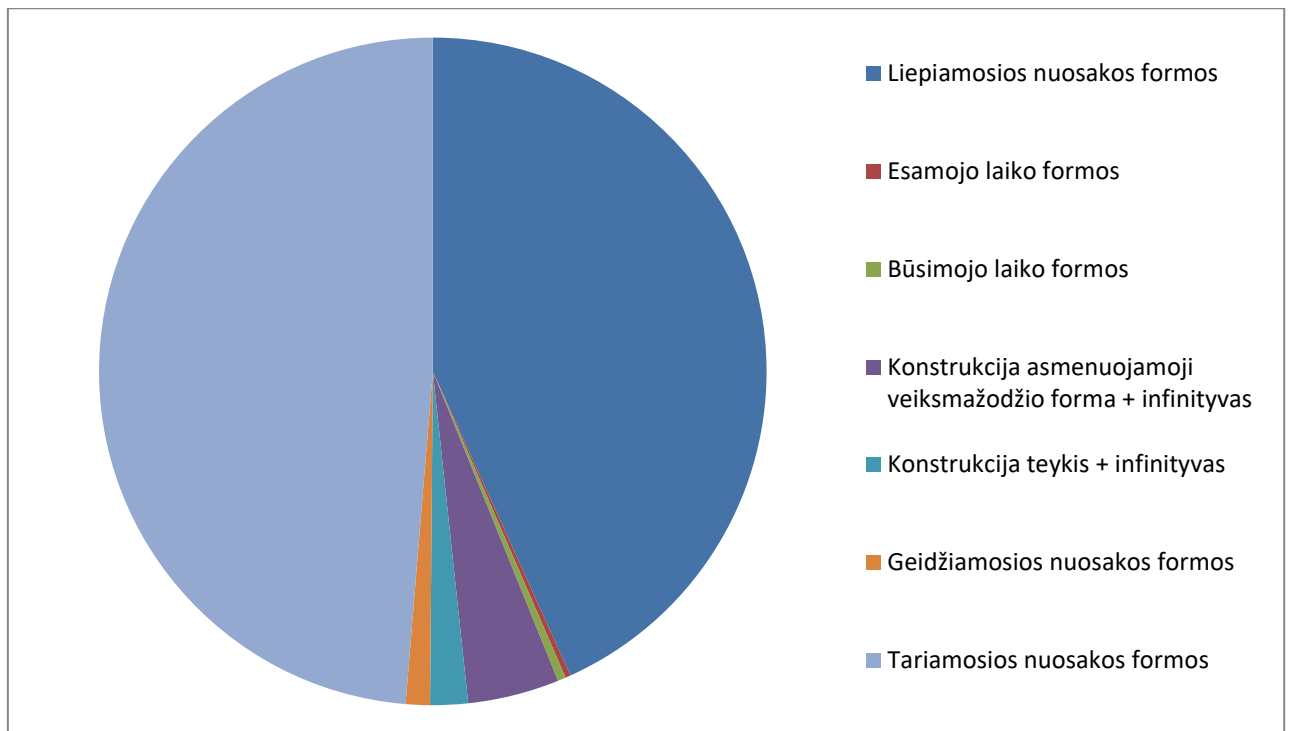
O ánt gáto iau táfáy muřu meylingás Ponás / káyp gieribes Tewás / nenoredáms vřmirřt káyp vřbtudiiuřiu řun řáwo / kád i dabar perřergiet ir graudent neturetu / idánt neturetu iřwiřt o gieriaus iřmánit ápe átághimá to Kárálaus o to řřgánitoiá / o idánt kit iau toliaus netauktu / bát idánt iřmánitu... MP I 2.

...řkiriu gruntá wieros řtipros muřimp iudiná / idánt mes ne pāřeyřtumbim teyp káyp řydáy ir pahonís... MP I 1.

Taigi, MP skatinimui reikšti yra vartojamos tariamosios nuosakos visų asmenų formos, tačiau dominuoja vienaskaitos trečiasis asmuo. Neigiamas priešdėlis *ne-* su tariamosios nuosakos formomis daugiausia buvo rašomas kartu negu skyriumi. Tariamosios nuosakos formomis reiškiamas pageidaujamas veiksmas.

2. 3. Skatinimo raiškos formų santykis

MP skatinimui reikšti vartojamos įvairios formos ir konstrukcijos. Kai kurios iš jų dominuoja visama tekste, o kai kurios aptinkamos tik po keletą kartų. Dėl to vertėtų nustatyti skatinimo raiškos formų santykį (žr. 1 pav.).

1 pav. Skatinimo raiškos formų santykis

Daugiausia *MP* skatinimui reikšti vartojamos tariamosios nuosakos formos, mažiau – liepiamosios nuosakos formos, konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*, konstrukcija *teykis + infinityvas*, geidžiamosios nuosakos formos.

MP rasta ne tik teigiamų, bet ir neigiamų minėtų formų ir konstrukcijų. Visgi jų, palyginti su teigiamomis formomis, yra žymiai mažiau. Tai rodo, kad *MP* adresantas yra linkęs ne tiek drausti, kiek skatinti žmones elgtis dorai, klausyti ir laikytis Dievo įsakymų.

IŠVADOS

Išanalizavus skatinimo raiškos formas ir konstrukcijas, vartojamas *MP*, prieita prie tokių išvadų:

1. *MP* skatinimas reiškiamas liepiamosios nuosakos formomis, tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimajo laikų formomis, konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*, konstrukcija *teykis + infinityvas*, geidžiamosios nuosakos formomis, išlaikančiomis tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų galūnes su dalelytėmis *te* ir *tegul* bei tariamosios nuosakos formomis su dalelytėmis *kad* ir *idant(e)*. Šios formos ir konstrukcijos *MP* iš viso pavartotos 766 kartus.

2. *MP* esantys skatinamieji sakiniai pagal valios raiškos pobūdį suskirstyti į liepiamuosius ir geidžiamuosius. *MP* rastus liepiamuosius sakinius, kurie reiškia skatinimą, sudaro liepiamosios nuosakos, esamojo ir būsimajo laikų formos, konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* ir konstrukcija *teykis + infinityvas*. Kitus, geidžiamuosius, sakinius, reiškiančius skatinimą, sudaro geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formos. Į šias dvi, liepiamųjų ir geidžiamųjų, sakinių grupes įeina visos skatinimui reikšti vartojamos formos ir konstrukcijos.

3. *MP* skatinimui reikšti vartojami liepiamosios nuosakos vienaskaitos antrasis ir daugiskaitos pirmasis ir antrasis asmenys. Iš viso liepiamosios nuosakos formos pavartotos 332 kartus. Ištyrus liepiamosios nuosakos vartoseną *MP*, galima teigti, kad joje dominuoja vienaskaitos antrojo asmens formos, kuriomis kalbantysis kreipiasi į savo pašnekovą ir liepia jam atlikti vieną ar kitą veiksmą. *MP* archajiškumu išsiskiria vienaskaitos antrojo ir daugiskaitos pirmojo asmenų formos su dalelyte *-gi*. Ji rašoma kartu su liepiamosios nuosakos veiksmažodžiu. Nors *MP* vyrauja teigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos, rasta ir neigiamų. *MP* neigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos pavartotos 29 kartus. Dominuojanti liepiamosios nuosakos formomis reiškiamo skatinimo rūšis – liepimas.

4. *MP* taip pat vartojamos tiesioginės nuosakos esamojo laiko vienaskaitos antrojo asmens formos – rasti 2 atvejai. Šiomis formomis reiškiamo skatinimo rūšis – raginimas.

5. *MP* draudimui reikšti vartojamos tiesioginės nuosakos būsimajo laiko vienaskaitos antrojo asmens formos – rasti 3 atvejai.

6. *MP* skatinimui reikšti vartojama konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*. Konstrukcija visais atvejais vartota su daugiskaitos pirmuoju asmeniu. Iš viso ji pavartota 14 kartų. Aptariamąją konstrukciją sudaro veiksmažodžiai *turėti*, *galėti* ir bendratis. *DLKŽ* pateikiama *turėti* reikšmė – 10 ‘privalėti’, o *galėti* – 1 ‘turėti galios, pajėgti, įstengti’. Šiomis reikšmėmis veiksmažodžiai ir yra vartojami analizuojamoje konstrukcijoje. Šia konstrukcija reiškiamo skatinimo rūšis – kvietimas. Suvestinio tarinio dėmenys išdėstyti įvairiai.

Kai kuriais atvejais veiksmažodis parašytas prieš bendratį, kitais – po bendraties. Tarp suvestinio tarinio dėmenų yra įsiterpusių kitų žodžių. Vieną kartą pavartota neigiama konstrukcija.

7. *MP* aptinkama dar viena konstrukcija – *teykis* + *infinityvas*. Iš viso ji pavartota 14 kartų. Visus kartus ši konstrukcija pavartota su vienaskaitos antruoju asmeniu. *MP* veiksmažodis *teiktis* daugiausia sudaro junginius su veiksmažodžio *duoti* infinityvu, Šia konstrukcija reiškiamo skatinimo rūšis – prašymas.

8. *MP* vartojamos geidžiamosios nuosakos formos, išlaikančios tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų galūnes su dalelytėmis *te* ir *tegul*, išreiškia skatinimą. Vartojami vienaskaitos antrasis, vienaskaitos trečiasis ir daugiskaitos trečiasis asmenys. Iš viso geidžiamosios nuosakos formos pavartotos 9 kartus. Daugiausia yra vartojamos esamojo laiko vienaskaitos trečiojo asmens formos. Tik vieną kartą pavartota neigiama esamojo laiko forma. Šiomis formomis reiškiamas skatinimo rūšis – pageidavimas.

9. *MP* skatinimas reiškiamas vienaskaitos ir daugiskaitos visų asmenų tariamosios nuosakos formomis su jungtukais *kad* ir *idant(e)*. Iš viso tariamosios nuosakos formos pavartotos 374 kartus. *MP* dominuoja tariamosios nuosakos vienaskaitos trečiojo asmens formos. Jungtukas *kad* su tariamosios nuosakos formomis buvo pavartotas 16 kartų, jungtukas *idant* – 279 kartus, o *idante* – vos 4 kartus. Tai rodo, kad *MP* jungtukas *idant* buvo vartojamas žymiai dažniau tikslo šalutiniams sakiniams jungti negu dabartinėje kalboje vartojamas jungtukas *kad*. *MP* tariamosios nuosakos paradigma dar buvo supletyvinė. Dėl to analizuojamos tariamosios nuosakos formos *MP* buvo rašomos su formantu *b*. Teigiamomis tariamosios nuosakos formomis buvo išreikštas pageidavimas. Tariamosios nuosakos formomis 49 kartus išreikštas draudimas. Priešdėlis *ne-* su tariamosios nuosakos formomis rašytas tiek kartu, tiek skyriumi.

10. Daugiausia *MP* skatinimui reikšti vartojamos tariamosios nuosakos formos, mažiau – liepiamosios nuosakos formos, konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma* + *infinityvas*, konstrukcija *teykis* + *infinityvas*, geidžiamosios nuosakos formos, būsimosios laiko formos ir mažiausiai – esamojo laiko formos.

ŠALTINIS

MP – [Jokūbas Morkūnas,] *Postilla Lietuwiszka [...] Wilnivy [...] Metuofe Diewa* 1600.

LITERATŪRA

Aikhenvald 2010 – Alexandra Y. Aikhenvald, *Imperatives and Commands* [žiūrėta 2018-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDc1ODUyX19BTg2?sid=2fc91eac-9e05-447b-9c7f-2a9f427950aa@sessionmgr102&vid=7&format=EB&rid=9>>.

Balkevičius 1961 – Jonas Balkevičius, „Sakinių tipai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“ in *Dabartinė lietuvių kalba*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 148–177.

Balkevičius 1963 – Jonas Balkevičius, *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Biržiška 1960 – Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, 1. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas.

Čepaitienė 1985 – Giedrė Čepaitienė, *Lietuvių kalbos tariamosios nuosakos formų istorija*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.

Čepaitienė 1998 – Giedrė Čepaitienė, „Prašymą ir liepimą reiškiantys lietuvių kalbos veiksmažodžiai“ in *Linguistica Lettica*, 2. Rīga: Latviešu valodas institūts, 101–114.

DLKG 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Ketvirtoji pataisyta laida. Redaktorius Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

DLKŽ 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (šeštas (trečias elektroninis) leidimas). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Dambrauskas 2016 – Kęstutis Dambrauskas, „Liepimo raiška LDK reformatų lietuviškuose raštuose“ in *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 23, 59–76.

Dambrauskas 2017 – Kęstutis Dambrauskas, „Ilgujų ir trumpųjų naudininko formų vartojimo XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose santykis“ in *Lietuvių kalba* [elektroninis išteklius] 11, 1–20.

Dambrauskas 2018 – Kęstutis Dambrauskas, *Morkūno Postilės autorystės problema: XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų lyginamasis morfologijos tyrimas*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

Grosz 2012 – Patrick Georg Grosz, *On the Grammar of Optative Constructions*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company [žiūrėta 2018-12-21]. Prieiga per internetą: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook?sid=85fdda78-188f-4961-bd65-f1155b197878%40sdc-v-sessmgr03&ppid=pp_1&vid=0&format=EB>.

Jakulis 1966 – Antanas Jakulis, „Būdingesnieji būtojo dažninio ir būsimosio laikų vartojimo atvejai XVI–XVII a. lietuvių raštuose“ in *Baltistica*, 2 (1), 159–169.

Jovaišas 2009 – Albinas Jovaišas, *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Kazlauskas 1966 – Jonas Kazlauskas, „Lietuvių kalbos imperatyvo morfemos -k(i) kilmė“ in *Baltistica*, 2 (1), 69–72.

LKG II 1971 – *Lietuvių kalbos gramatika. Morfologija*, 2. Vyriausiasis redaktorius Kazys Ulvydas. Vilnius: Mintis.

LKG III 1976 – *Lietuvių kalbos gramatika. Sintaksė*, 3. Vyriausiasis redaktorius Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mintis.

Maskuliūnas, Lauciūtė 2006 – Bronius Maskuliūnas, Kristina Lauciūtė, „Atematiniai veiksmažodžiai Jokūbo Morkūno Postilėje (1600)“ in *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 99–111.

Maskuliūnas 2014 – Bronius Maskuliūnas, *Punktai raštų lietuviškų. Lietuvių kalbos istorijos tyrinėjimai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Palionis 1967 – Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.

Paulauskienė 1979 – Aldona Paulauskienė, *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*. Vilnius: Mokslo.

Takahashi 2012 – Hidemitsu Takahashi, *A Cognitive Linguistic Analysis of the English Imperative: With Special Reference to Japanese Imperatives* [žiūrėta 2018-12-21]. Prieiga per internetą:

<<http://web.a.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDQwNjU4X19BTg2?sid=c8394794-31fb-4b68-86a8-9463295a0b22@sessionmgr4007&vid=4&format=EB&rid=1>>.

Valeckienė 1998 – Adelė Valeckienė, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Van Olmen, Heinold 2017 – Daniël Van Olmen and Simone Heinold, *Imperatives and Directive Strategies* [žiūrėta 2018-12-21]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fMTQ4MTg1N19fQU41?sid=2fc91eac-9e05-447b-9c7f-2a9f427950aa@sessionmgr102&vid=21&format=EB&rid=1>>.

Župerka 2012 – Kazimieras Župerka, *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

SANTRAUKA

Šiame baigiamajame bakalauro darbe analizuojama tema „Skatinimo raiška Jokūbo Morkūno *Postilėje*“. Jokūbo Morkūno *Postilė* yra didelės apimties pamokslų rinkinys, išleistas 1600 m. Vilniuje. Iki šiol Morkūno *Postilė* – vienas iš mažiausiai tyrinėtų senųjų lietuvių rašto paminklų. Dėl palyginti prastos lietuvių kalbos knyga yra sulaukusi mažai mokslininkų dėmesio.

Šiame darbe norima pažvelgti į vieną XVI a. *Postilės* kalbos vartosenos aspektą – skatinimo raišką. Dabartinėje kalboje skatinimas reiškiamas tiesioginės, liepiamosios ir geidžiamosios nuosakų formomis. Atitinkamai skatinamieji sakiniai yra klasifikuojami į liepiamuosius ir geidžiamuosius. Tačiau senųjų lietuvių raštų skatinimo raiška nėra tyrinėta. Nėra žinių, kokiomis skatinimo raiškos formomis reiškiamas skatinimas ir kokios jo rūšys vyrauja.

Darbo tikslas – išanalizuoti skatinimo raiškos formas Morkūno *Postilėje*.

Darbo uždaviniai: 1) identifikuoti skatinimo raiškos formas; 2) suklasifikuoti skatinimo raiškos formas pagal valios raiškos pobūdį; 3) išanalizuoti liepiamosios nuosakos formas ir joms sinonimiškas formas ir konstrukcijas, nustatyti jomis reiškiamo skatinimo rūšis; 4) išanalizuoti geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formas, nustatyti jomis reiškiamo skatinimo rūšis; 5) palyginti skatinimo raiškos formas ir nustatyti jų vartojimo santykį.

Medžiaga darbui rinkta iš Morkūno *Postilės* I dalies (p. 0^v–42^v). Išanalizavus rastus skatinimo raiškos atvejus aprašomuoju analitiniu ir skaičiavimo metodais buvo prieita prie tam tikrų išvadų.

Pagrindinė išvada yra tokia, kad Morkūno *Postilėje* skatinimas reiškiamas liepiamosios nuosakos formomis, tiesioginės nuosakos esamojo ir būsimąjo laikų formomis, konstrukcijomis *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas* ir *teykis + infinityvas*, geidžiamosios nuosakos formomis, išlaikančiomis tiesioginės nuosakos esamojo laiko formų galūnes su dalelytėmis *te* ir *tegu(l)* bei tariamosios nuosakos formomis su dalelytėmis *kad* ir *idant(e)*. Šios formos ir konstrukcijos iš viso pavartotos 766 kartus.

Daugiausia skatinimas buvo reiškiamas tariamosios nuosakos formomis. Jos iš viso pavartotos 374 kartus. Tekste dominuoja tariamosios nuosakos vienaskaitos trečiojo asmens formos. Su šiomis formomis daugiausia buvo vartojamas jungtukas *idant* (279 kartus), mažiau – *kad* (16 kartų) ir *idante* (4 kartus). Tai rodo, kad XVI a. jungtukas *idant* buvo vartojamas žymiai dažniau tikslo šalutiniams sakiniams jungti negu dabartinėje kalboje vartojamas jungtukas *kad*. Pamokslų rinkinyje tariamosios nuosakos paradigma dar buvo supletyvinė, dėl šios priežasties analizuojamos tariamosios nuosakos formos buvo rašomos su formantu *b*.

SUMMARY

This final bachelor thesis analyzes the topic “Realization of Encouragement in the *Postilla* by Jokūbas Morkūnas”. *Postilla* by Jokūbas Morkūnas is a collection of large-scale sermons published in 1600 in Vilnius. Until now, *Postilla* by Morkūnas is one of the least researched old Lithuanian monuments. The book has attracted little attention from scientists due to its relatively poor Lithuanian language.

This thesis aims to look at one aspect of the language use of the 16th century *Postilla* – the expression of encouragement. In the present language, the encouragement is expressed in the forms of indicative, imperative or desiderative mood. Accordingly, the incentive sentences are classified as imperative and desiderative. However, the expression of promotion in the old Lithuanian writings has not been explored. There is no knowledge of what forms of promotion expression are used to express promotion and what its types are predominant.

The aim of the thesis is to analyze the forms of promotion expression in *Postilla* by Morkūnas.

The task of the thesis: 1) to identify forms of encouragement expression; 2) classify forms of encouragement expression by the nature of will expression; 3) to analyze the forms of imperative mood and their synonymous forms and constructions, to identify the types of encouragement expressed by them; 4) to analyze the forms of desiderative and subjunctive moods, to identify the types of encouragement expressed by them; 5) compare forms of encouragement expression and determine the rate of their use.

Material for the thesis was collected from *Postilla* by Morkūnas (p. 0^v–42^v). After analyzing the cases of encouragement expression found, some certain conclusions were reached by analytical and calculation methods.

The main conclusion is that the promotion in *Postilla* by Morkūnas is expressed in the forms of imperative mood, the forms of indicative mood of present and future tenses, in structures of *conjugated verb form + intifitive* and *teykis + intifitive*, the forms of desiderative mood that retain the endings of the forms of present tense of indicative mood with particles *te* and *tegu(l)*, as well as in the forms of subjunctive mood with particles *kad* and *idant(e)*. These forms and structures are used in total 766 times.

In most cases, encouragement was expressed in the forms of subjunctive mood. They used a total of 374 times. The text is dominated by singular third-person forms of subjunctive mood. These forms were mostly used in combination with conjunction *idant* (279 times), less – *kad* (16 times) and *idante* (4 times). This indicates that in the 16th century, the conjunction *idant* was used to join target subordinate clauses much more often than conjunction *kad* used in the current

language. In the sermon set, the paradigm of subjunctive mood was still suppletive, and for this reason the forms of subjunctive mood analyzed were written with formant *b*.